

Milli Hükümetin Siyasal Yapısı

Davut TURAN

Giriş

12 Aralık 1945 'te Azerbaycan Milli Hükümeti kuruldu. S.C. Pişeveri liderliğinde kurulan Milli Hükümet modern Devlet olgusu esasında örgütlendiği ve işlediğini söylemek mümkündür. Azerbaycan kimliğini esas alan Milli Hükümet, modern Devlet aygıtları olarak bilinen hükümet, meclis, parti ve ordu gibi kurumların düzenli ve yasal ilişkisi çerçevesinde ortaya çıkmıştı.

Milli Hükümetin kayda değer bir karneye sahip olmasının sebebini de, Pişeveri ve arkadaşlarının modern Devlet olgusunu ortaya çıkarmalarının bir sonucu olarak ta görebiliriz. Milli Hükümetin başarılarının nedeni siyasi sistemin ve bürokrasinin doğru ve düzenli bir temel üzerine oturtulmasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu durum milli Hükümetin iş yapma yeti ve kapasitesinin artmasına sebep olmuştu. Milli Hükümet bir siyasal sistem olarak kendi içinde iş bölüm mekanizmasına sahip idi. Söz konusu iş bölümü neticesinde siyasal yapını oluşturan kurumlar organik ve düzenli ilişkiler çerçevesinde çalışmıştır.

Çalışmamızın amacı Milli Hükümet içinde var olan kurumlar ve kurumlar arasında olan sistematik ilişkinin anatomisini çözmek ve analize tabi tutmaktır. Başka bir ifade ile bu çalışmada hedefimiz Azerbaycan Milli Hükümetinin siyasal yapısını ortaya koymaktır. Yazıda Devletin kuruluş süreci, siyasal kadroları, Milli Meclisin ortaya çıkışı ve

yapısı, bakanlar kurulunun yapısı ve Meclis- Hükümet -halk orduları ilişkisi analiz edilecektir.

Azerbaycan Demokrat Partisini Oluşumu

İkinci Dünya savaşından sonra İran'da demokrasi rüzgarının esmesiyle çeşitli siyasi partiler ortaya çıkmaya başladı. Bu dönemde Güney Azerbaycan'da Tudeh* partisinin önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. Tudeh Partisi kısa bir süre içinde Azerbaycan'da geniş bir şekilde yayılmayı ve örgütlenmeyi başarmıştı. Tudeh'in Azerbaycan' daki lider kadrosuna (Padigan, Biriya, Danişyan, Şebisteri, Velayi) bakıldığında bu insanların çoğu milliyetçi eğilim ve söyleme sahip olan kişiler olduğunu görmekteyiz. Nitekim milliyetçi parti olan Azerbaycan Demokrat Partisi kurduktan sonra bu insanlar Tudeh partisini bırakarak Azerbaycan Demokrat Partisine katıldılar.

S.C. Pişeveri, S. Cavid, C. Kavyan'ı 3 Eylül 1945'te Azerbaycan Demokrat Partisini kurdular. Azerbaycan'da milliyetçi düşüncesine sahip olmakla bilinen ve Tudeh Partisinden milliyetçi düşüncelerinden dolayı dışlanan Ali Şebisteri kurduğu "Azerbaycan Cemiyeti" ve "Azerbaycan" gazetesiyile birlikte 5 Eylül'de partiye katıldı. 7 Eylül'de ise Tudeh partisinin Azerbaycan il teşkilatı partinin Tahran'daki merkezi bürosuna haber vermeden Azerbaycan Demokrat Partisine katıldılar.

Demokrat Partinin Siyasal Yapısı

Demokrat Parti Ekim 1945'te ilk kongresini gerçekleştirerek isteklerini ve amaçlarını kapsamlı bir şekilde açıkladı. Bu dönemden sonra 21 Kasım'da 744 kişinin katılımıyla 'Azerbaycan Milli Kongresi' yapıldı.

---

*. Tudeh partisi "53 kişi" grubu adıyla ün kazanan ve çoğunu Azerbaycan Türkleri oluşturan Rıza han hapisanesinde yıllarca yatan insanlar tarafından kuruldu.

<i>Ad</i>	<i>Doğum yeri, tarihi</i>	<i>Siyasal Geçmiş</i>	<i>Milli Hükümette Görevi</i>
S.Cafer Pişeveri	Halhal, 1893	Gilan Sovyetler Cumhuriyeti Dış İşler Bakanı, gazeteci, 10 yıl hapis	Başbakan
Selamullah Cavid	Halhal,	Hiyabani ve Lahuti hareketinde bulunmuş, 2 yıl hapis, hakim	İç işler bakanı
Ali Şebisteri	Şebister, 1898	Meşrutiyet devrimi ve Hiyabani hareketinde bulunmuş, gazeteci	Milli Meclis başkanı
Cafer Kavyan	Tebriz, 1901	Hiyabani hareketinde bulunmuş, işçi partisi kurucusu, 7 yıl hapis	Halk orduları bakanı
Sadık Padigan	Tebriz, 1899	Hiyabani hareketinde bulunmuş, Tudeh Partisi il teşkilat başkanı	Meclis başkan yardımcısı
Rahim Velayi	Tebriz, 1911	Azerbaycan gazetesinin sorumlu yardımcısı, 1937'de tutuklandı	Başbakan yardımcısı
Z.abidin Giyami	Tebriz, 1889	Hiyabani harekatinde bulunmuş, millet vekili	Yüksek Mahkeme Başkanı
Feridun Ebrahimi	Astara, 1918	Tudeh Partisinde üyelik, gazeteci, avukat	Başsavcı
Rabi kebiri	Marağa, 1889	Tudeh Partisinin il başkanı, valilik ve maliye müdürü	Ulaştırma, telgraf, teflon Bakanı
Nusretullah Cahanşahlu	Zencan,	53 kişilik grupta bulunmuş, Tudeh Partisi Zencan il başkanı, hapis	Başbakan yardımcısı
G.Yahya Danişyan	Sarap, 1901	Zencan, Sarap, Miyana Tudeh Partisinin örgütleyicisi, hapis	Fedayı teşkilatının başkanı
Muhammed Biriya	Tebriz, 1914	Azerbaycan işçiler birliğinin başkanı, Tudeh Partisinde aktif	Kültür Bakanı

Milli Meclis'in Oluşumu ve Yapısı

Kongrede Milli Meclisin kurulması yönünde karar alınıp Milli Meclis seçimlerini gerçekleştirmek için 39 kişilik bir kurul oluşturuldu. Bu kurulun görevi Azerbaycan'da seçim gerçekleşmesi için hazırlık yapmak idi. Azerbaycan'da sağlıklı bir seçim yapılması için Gözlemci Komisyonlar oluşturuldu. Bu komisyonlarda toplumun bütün sınıf ve katmanları üye bulundurmaya hakkına sahip idi. Komisyon kurularak eşit bir seçim süreci başlatıldı. Azerbaycan Demokrat Partisi içerisinde gözlemci komisyon için başkanlık heyeti de seçildi.

Milli meclis seçimleri sürecinde gözlemci komisyon olarak Ayanlar, Esnaf, Malikler, Çiftçiler, Sanatkarlar, Tacirlerden dört kişilik ve güvenilirler olarak tanımlayacağımız deneyimli siyasetçilerden 12 kişilik kadroyla seçimleri izleme görevi verildi.*

27 Kasım 'tan başlayarak 1 Aralık'a kadar, Güney Azerbaycan'ın bütün bölgelerinde Milli Meclis seçimleri güvenilir, sağlıklı ve başarılı bir şekilde gerçekleşti. Seçimlerin sonucu 101 milletvekili kendi bölgelerini temsil etme hakkını kazanarak Milli Meclis'e girmeyi başardılar.

Azerbaycan Milli Meclisin yapısını İran meclisiyle karşılaştıranlar iki meclis arasındaki belirgin farklılıklar açıklamak zorunda kalmışlardı. Nitekim Tahran'da yayınlanan gazeteler de "Azerbaycan meclisinde bizim meclisten daha çok genç ve okumuş insan bulunmaktadır" şeklinde ifadeler yer almaktaydı. Azerbaycan milli meclisini Aydın(16), Köylü (12), Memur(10), Öğretmen(8), Tacir(10), Molla(2), İşçi(15), Malik(12), Fabrikatör(2), Sanatkar(14) oluşturmuştu.

12 Aralık 1945'te Azerbaycan Milli Meclisin en yaşlı milletvekili olan Nizamuddevle Rafii tarafından açılmıştır. Milli Meclis ilk iş olarak başkanlık kurulunu seçmiştir. Milli Meclis başkanlığına S. Ali Şebisteri, Başkan yardımcılığına ise S. Padigan, Rafii, H, Cevdet, Meclis

---

*. Gözlemci Komisyonun Başkanlık Kurulu

Başkan: Zeynelabidin Giyami.

Başkan yardımcısı: Ali Mustefayi.

Sekreterler: Dilme gani, Noberi, Rafii.

Üyeler: Feyzipur, İlmulhuda, Hasan Zefiri.

Yardımcı üyeler : S. Padigan, C. Ahgeri, A. Maşınçı, M. Hoyi, H. Şukuhi, Mecidulmülk, Nasirulvuzera, A. Mevlevi, A. Emuzeynettin, T. Mevlevi.

sekreterliğine M. Azima, M.R. Velayi ve Meclis başkanlık kurulunun üyeliğine ise A. Dibaiyan, Dilmegani, M.A. Teymuri seçilmiştir.

Milli meclisin başkanlık kurulu seçildikten sonra yapısını oluşturmak amacıyla tüzüğünü ve iç komisyonlarını hazırladı. Milli Meclisin tüzüğüne dayanarak meclisin iç kuruluşunu “Meclisin Genel Oturumları”, “Meclisin Başkanlık Heyeti” “Meclisin İç Komisyonları” ve “Güvenilirler Konseyi” olarak sınıflandırmak mümkündür.

Meclisin iç komisyonları düzenli bir şekilde hükümet işlerini denetleme amacıyla oluşturulmuştur. Meclis iç komisyonları “Halk orduları işleri üzere”, “Maliye işleri üzere” ve “Adalet işleri üzere” üç alanda teşkil olunmuştur.

Azerbaycan Milli meclisinin açık oturumlarına tüm milletvekilleri; sosyal kuruluşların başkanları, diplomatik temsilciler ve basın temsilcileri; kapalı oturumlarda ise milletvekilleri, bakanlar ve yardımcılarının katılımları ön görülmüştür.

Yüksek mahkeme başkanını ve başsavcayı atamak meclis yetkisi içerisinde kararlaştırılmıştır. Meclis kararı ile yüksek mahkeme başkanlığına Z. Giyami ve başsavcılığa Feridun İbrahim’i atanmıştır.

Milli Meclis askeri güçleri de denetleme ve kontrol etme yetkisine sahip olmuştur. Bu sebepten Milli Ordu’nun kurulmasını kararlaştırmıştır. Milli Meclis, Milli Ordunun kurulma kararını, Azerbaycan Milli Hükümeti merkezi yönetim karşısında korumak amacıyla verdiğini bildirmiştir.

Milli Hükümetin Oluşumu

Milli Meclis kendi iç yapılanmasını bitirdikten sonra hükümet kurulması yolunda harekete geçmiştir. Meclis, Milli Hükümeti kurma görevini S. Cafer Pişeveri’ye vermiştir. Pişeveri bakanlarını seçtikten sonra milli Meclisten güven oyu almak için meclise sunmuştur. Milli Meclis, Pişeveri hükümetine güven oyu vererek Milli Hükümetin işe başlamasına izin çıkmıştır. Bakanlar kurulu üyeleri sadece Demokrat Partisinden seçilmemiştir. Sağlık, Adalet ve Ticaret gibi uzmanlık gerektiren bakanlıklara bu alanlarda uzman kişiler getirilmiştir.

Seyit Cafer Pişeveri Başkanlığındaki Milli Hükümetin İç İşleri Bakanlığına Selamullah Cavit, Adalet Bakanlığına Yusuf Azima, Maliye Bakanlığına İlhamı, Kültür Bakanlığına Muhammed Biriya, Sağlık

Bakanlığına Dr. Orenge, Ticaret Bakanlığına Ali Şems ve Tarım Bakanlığına ise Mehtaş bakan olarak görevlendirilmişlerdir.

Yüksek yürütme organı olan Azerbaycan Milli Hükümeti, Milli Meclis karşısında sorumlu idi. Milli Meclis, hükümeti değiştirmek yetkisine, hükümeti ve bakanları hakkında gensoru açmak hakkına sahipti. Devlet bütçesi meclisin görüşmelerinde onaylandıktan sonra yasa şekli alırdı. Devletin karar tasarılarını meclis onaylayıp veya reddedebilirdi.

Halk Orduları

21 Aralık 1945'te Azerbaycan Milli Meclis'in 4. genel oturumunda halk orduları hakkında yasa kabul edildi.. Bu yasada halk ordularının kuruluşu ile ilgili önemli kararlar bulunmaktaydı. Alınan kararlarda Halk Orduları Bakanlığından Halk Ordusunun kurulması istenilmişti. Alınan kararlarda Milli Ordunun yönetmek için askeri ve savaş uzmanlarından oluşan bir Askeri Şura kurulması öngörülmüştü. Askeri Şura'nın iç tüzüğü ve çalışma tarzının belirlenmesi ise Halk Orduları Bakanlığına devredilmişti. Askerlik yapmak zorunlu, askerlik yaşı 20 ve süresi ise 18 ay olarak kararlaştırılmıştı.

20 Aralık 1945'te Azerbaycan Milli Meclisi, Kızılbaş Halk Ordularının kurulması hakkında yasa çıkarttı. Milli Hükümet yeni yaratılmış orduya Şah İsmail Hatayı'nin ordusuna ait olan Kızılbaş adını verdi. Azerbaycan Milli Hükümeti, Halk Orduları bakanlığının karşısına büyük görevler koydu.

Kızılbaş Halk Ordularının baş karargahı yaratılmış ve 9 kişiden oluşan heyet, karargaha başkanlık organı gibi seçilmiştir. Harbi karargahın başkanlığına General Mahmut Panahiyan, askeri harp –siyaset okulu başkanlığına Z.Giyami ve polis okulu başkanlığına ise general Milaniyan seçilmiştir. Genellikle halk orduları biriminde 8 general,14 Albay, 300 kişiye kadar rütbeli asker bulunuyordu. Fedai ve yeni yaratılmış resmi Kızılbaşlardan oluşturulmuş Azerbaycan ordusunda 8 bin* Fedai ve 10 bin Kızılbaş bulunmaktaydı.Fedailer, Azerbaycan sınırları içerisinde güvenliği sağlamakla görevli Kızılbaşlar ise düzenli ordunu oluştuyordu.

---

*. Burada verilen bilgilere Fedai sayıları hakkında kesin bilgiler değil çünkü o dönemde fedai sayısı 50 binden fazla söylenmektedir.

Sonuç

1945-46 yılları arasında faaliyet gösteren güney Azerbaycan Milli Hükümetinin başarılı performansı yukarıda da anlattığımız gibi onun siyasal sistemin yapısını doğru bir şekilde yerine oturtmasından kaynaklanmaktadır. Eğer yukarıdaki anlattıklarımızı göz önünde bulundurursak bir yıllık bir süre içerisinde böyle bir siyasal yapının ortaya çıkışı gerçekten ilginçtir. Kurumlar arası ilişkilerin sürekliliği ve Milli Hükümetin kurduğu yerel yönetimler bu yapının dinamik şekilde iş yapmasına en büyük olanağı sağlamıştır.

Milli Hükümetin siyasal başarısının bir diğer nedeni ise demokratik siyasal davranış ve kültürün hem hükümet hem de toplum arasında yaygın ve köklü olmasından kaynaklanmaktadır. Bir yıllık süre içerisinde Milli Hükümetin siyasal iktidarının devamlılığı ve sarsılmaz temeller üzerinde iş yapması siyasal yapının doğruluğunu göstermektedir.

S. C. Pişeveri ve Bakanlar Kurulu